

STATUS MIESZKAŃCÓW OBSZARÓW WIEJSKICH NA RYNKU PRACY

Nina Drejerska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. Celem pracy jest prezentacja części wyników badań, uzyskanych w ramach projektu badawczego pt. Analiza i ocena sytuacji kobiet wiejskich na rynku pracy współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Społecznego, obejmujących zagadnienia związane ze statusem mieszkańców wsi na rynku pracy, ich wykształceniem oraz zaangażowaniem w prace w gospodarstwie indywidualnym. Istotne znaczenie odgrywa w tym zakresie zjawisko dwuzawodowości, czyli łączenia pracy zawodowej poza gospodarstwem lub nawet prowadzenia własnej firmy z aktywnością w gospodarstwie rolnym. Zaprezentowano również strukturę statusów mieszkańców obszarów wiejskich w podziale regionalnym oraz z uwzględnieniem pochodzenia z powiatów o lepszej lub gorszej sytuacji w zakresie stopy bezrobocia oraz wartości PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca.

Słowa kluczowe: rynek pracy, mieszkańcy wsi, dwuzawodowość

WSTĘP

Mieszkańcy wsi tradycyjnie łączeni byli zawodowo z rolnictwem lub jego najbliższym otoczeniem. W postępującej jednak już od pewnego czasu dywersyfikacji działalności na obszarach wiejskich oraz przy dążeniu do wielofunkcyjnego rozwoju wsi proporcje osób zajmujących się rolnictwem i wykonujących inne zawody stopniowo ulegają zmianie. Ponadto, coraz częściej osoby zamieszkujące poza miastem to ludność napływowa, pracująca w mieście, a na wsi poszukująca odpoczynku od presji miejskiego stylu życia. Ich wykształcenie i dodatkowe kwalifikacje bardzo rzadko mają wtedy cokolwiek wspólnego nawet z szeroko pojętą sferą agrobiznesu.

Na większości obszarów wiejskich krajów Unii Europejskiej sektor rolniczy generuje poniżej 10% zatrudnienia. Na trzeciej części obszarów wiejskich udział tego sektora nie przekracza 5% (średnia dla regionów UE-25). Jednakże w niektórych regionach wiej-

skich – zwłaszcza na wschodzie i południu UE – wskaźnik wynosi powyżej 25% [Rural Development in the European Union 2006].

Decydujące znaczenie w rozwoju społeczno-gospodarczym odgrywa sektor usług i to właśnie jego rozwój powinien być podstawą wielofunkcyjnego rozwoju wsi. W europejskich regionach wiejskich jest on największym pracodawcą, jednak mniejszym w porównaniu do obszarów miejskich. Niestety, jest to też przeważnie sektor publiczny, charakteryzujący się małą dynamiką rozwoju. Wynika to z faktu, że sektor usług prywatnych koncentruje się głównie na miastach i jest mało rozwinięty na obszarach wiejskich. Znajduje to odzwierciedlenie w wolniejszym przechodzeniu na działalność związaną z gospodarką opartą na wiedzy [Zatrudnienie na obszarach wiejskich 2006].

MATERIAŁ I METODY

Materiałem badawczym wykorzystanym w artykule są dane empiryczne stanowiące część projektu badawczego pt. „Analiza i ocena sytuacji kobiet wiejskich na rynku pracy”, współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich. Badanie przeprowadzono w formie wywiadu osobistego przy wykorzystaniu kwestionariusza ankiety w celowo wybranych 24 powiatach całego kraju. Kryteria doboru stanowiły: położenie w jednym z regionów na poziomie NUTS 1 oraz sytuacja pod względem stopy bezrobocia i wielkości PKB na 1 mieszkańca. W rezultacie z każdego z sześciu regionów wybrano do badań po cztery powiaty – dwa o najlepszej i dwa o najgorszej sytuacji w zakresie tych dwóch czynników.

W badaniu uczestniczyły zarówno gospodarstwa domowe z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego, jak i tzw. bezrolne gospodarstwa domowe. Proporcje tych dwu grup gospodarstw w próbie badawczej ustalono według wskaźnika udziału ludności w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego w grupie ludności zamieszkałej na obszarach wiejskich.

W opracowaniu poddano analizie informacje dotyczące statusu na rynku pracy oraz poziomu wykształcenia dorosłych członków 1000 wiejskich gospodarstw domowych w tychże powiatach. Dane takie uzyskano łącznie dla 3034 osób.

Wyniki uzyskane w ramach badań własnych porównano z rezultatami badań przeprowadzonymi przez Pentor pod auspicjami Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi na zlecenie Agencji Rynku Rolnego, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Agencji Nieruchomości Rolnych oraz Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego na reprezentatywnych próbach rolników oraz mieszkańców wsi [Polska wieś i rolnictwo 2007]. Ogółem w badaniu tym przeprowadzono 1007 wywiadów (w tym 600 z rolnikami oraz 407 z mieszkańcami wsi).

WYNIKI

Na potrzeby badania wyodrębniono następujące statusy na rynku pracy: rolnicy, bezrobotni zarejestrowani, bezrobotni niezarejestrowani, studenci dzienni, studenci zaoczeni, emeryci, renciści, przedsiębiorcy, kobiety na urlopie macierzyńskim, mężczyźni na urlopie macierzyńskim, pracownicy na etacie i uczniowie.

W badanej zbiorowość nie znalazł się żaden mężczyzna na urlopie macierzyńskim, a grupa 21 uczniów (0,7%) została pominięta w analizie na potrzeby niniejszego opracowania jako sytuująca się jeszcze poza rynkiem pracy. Byłaby ona ważna w aspekcie analizy zasobu siły roboczej w gospodarstwach rolnych, ponieważ w przypadku gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego w znacznym stopniu składała się z młodych osób pomagających w pracach gospodarskich. Z tych samych powodów można by właściwie pominąć również grupy emerytów i rencistów, ale przez zestawienie z grupami aktywnymi na rynku pracy można uzyskać stosunkowo ciekawy obraz dywersyfikacji zawodowej i wzrostu poziomu wykształcenia mieszkańców obszarów wiejskich, będący przecież jednym z podstaw wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich.

W przypadku deklaracji przynależności do grupy bezrobotnych – czy to zarejestrowanych, czy niezarejestrowanych – należy podkreślić, że była to subiektywna ocena ankietowanych, nie zawsze bowiem spełniali oni warunki, na podstawie których można ich zaklasyfikować do grupy osób bezrobotnych, według na przykład ustawowej definicji bezrobotnego [ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dziennik Ustaw 2004 Nr 99, poz. 1001], czy nawet definicji przyjmowanych w statystyce masowej. Na ogół niespełniony pozostawał ustawowy warunek gotowości do podjęcia zatrudnienia lub – jak to zostało określane w Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności – warunek aktywności w poszukiwaniu pracy, czyli podejmowania w ciągu ostatnich 4 tygodni konkretnych działań w celu znalezienia zatrudnienia (pojęcia stosowane w statystyce publicznej). Niespełnienie tego warunku sytuuje część z grupy zaliczających się do bezrobotnych w grupie osób biernych zawodowo.

Rozgraniczenie pomiędzy studentami zaocznymi a dziennymi było o tyle uzasadnione, że w tej pierwszej grupie częstsze były przypadki łączenia dwóch z wyszczególnionych statusów, np. studenta zaocznego i pracownika na etacie bądź studenta zaocznego i bezrobotnego (zarejestrowanego bądź nie). W sumie jednak osoby takie nie stanowiły nawet jednego procenta badanej populacji, dlatego zostały połączone w jedną grupę studentów na potrzeby niniejszego opracowania, stanowiąc ewentualnie źródło do bardziej szczegółowych analiz. Jako że celem niniejszej analizy nie jest również zdiagnozowanie szczególnej sytuacji kobiet na urloпах macierzyńskich, stanowiących około 1% populacji objętej badaniem, to grupę tę włączono do grupy pracowników na etacie.

Najliczniejszą grupę wśród badanych mieszkańców wsi stanowili pracownicy zatrudnieni na etacie poza własnym gospodarstwem rolnym (tab. 1). Dopiero następną grupą byli rolnicy o liczebności niewiele większej niż emeryci. Stosunkowo wysoki odsetek stanowiły osoby bezrobotne – zarejestrowane i niezarejestrowane – łącznie prawie 14%. Niestety, najmniej liczną grupą byli przedsiębiorcy – stanowili jedynie niewiele ponad 4%.

Największe różnice regionalne dotyczyły statusu rolnika (rolniczki) i osoby pracującej na etacie. Chociaż w żadnym z regionów odsetek osób deklarujących pracę w rolnictwie jako swoje główne zajęcie nie przekroczył odsetka osób pracujących na etacie poza gospodarstwem rolnym, to jednak w regionach południowym, północnym i wschodnim był on bardzo zbliżony. W regionach centralnym, południowo-zachodnim i południowym odsetek bezrobotnych niezarejestrowanych był większy niż zarejestrowanych, podczas gdy w północno-zachodnim i północnym sytuacja była odwrotna. Region wschodni charakteryzował się bardzo wyrównaną sytuacją w tym zakresie.

Tabela 1. Status badanych mieszkańców wsi w podziale na regiony, rodzaj powiatu, typ gospodarstwa domowego i poziom wykształcenia (w %)
 Table 1. Status of investigated rural inhabitants according to regions, type of poviat, type of household and education level (in %)

Wyszczególnienie	Rolnik(czka)	Bezrobotny zarejestrowany	Bezrobotny niezarejestrowany	Student	Emeryt	Rencista	Przedsiębiorca	Pracownik na etacie	Ogółem
Ogółem	15,3	6,9	6,8	6,7	15,0	5,4	4,4	39,5	100,0
centralny	9,9	4,9	9,3	3,7	14,4	1,2	6,2	50,4	100,0
południowo-zachodni	6,4	2,6	4,7	8,9	16,2	7,5	6,4	47,3	100,0
południowy	8,6	4,9	6,6	7,3	15,4	5,7	3,7	47,9	100,0
północno-zachodni	21,3	9,7	5,9	8,1	13,4	6,8	2,0	32,7	100,0
północny	19,1	11,9	6,6	3,8	16,6	5,3	4,2	32,5	100,0
wschodni	25,2	7,0	7,2	8,6	14,6	6,1	4,3	27,0	100,0
Region									
slabszy	16,2	9,1	8,0	6,8	13,7	4,7	3,9	37,5	100,0
lepszy	14,3	4,7	5,5	6,6	16,4	6,0	4,8	41,6	100,0
Powiat									
rolne	25,6	3,9	5,6	7,3	16,0	5,1	3,4	33,1	100,0
beztrolne	0,0	11,3	8,4	5,9	13,6	5,8	5,8	49,1	100,0
Gospo-									
darstwo									
nieukończony									
podstawowy	0,0	0,0	0,0	0,0	96,8	3,2	0,0	0,0	100,0
podstawowy	16,5	4,2	4,9	0,0	52,4	9,1	0,8	12,1	100,0
zawodowy	23,1	8,5	7,7	0,0	9,3	7,3	4,9	39,3	100,0
średnie	10,2	7,1	7,0	18,9	4,9	2,8	5,4	43,8	100,0
wyższe	4,5	5,8	6,5	0,0	3,6	1,0	4,9	73,7	100,0

Źródło: Opracowanie własne.
 Source: Own elaboration.

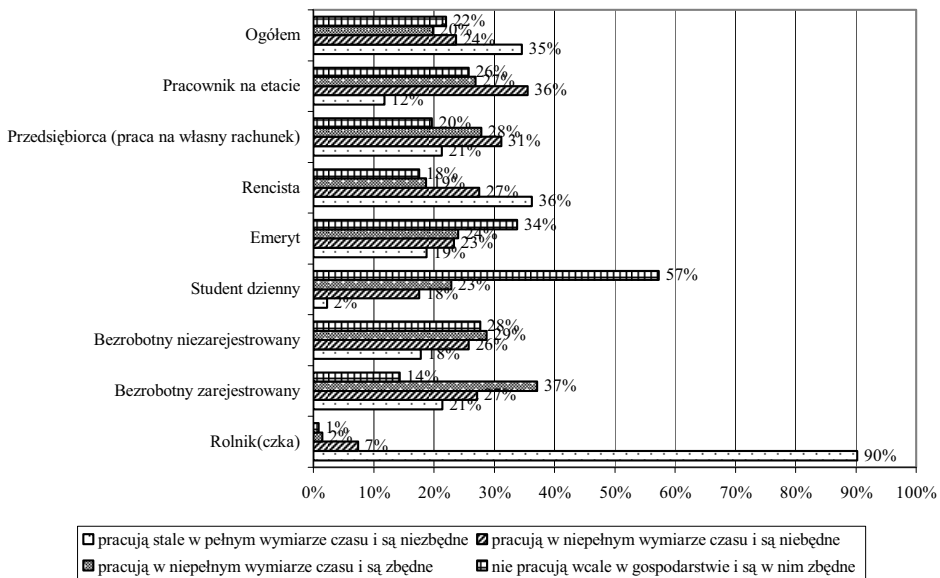
Struktura badanych emerytów i rencistów była również bardzo wyrównana w poszczególnych regionach – jedynie w regionie centralnym objęto badaniem znacznie mniej rencistów niż w pozostałych. Największy odsetek przedsiębiorców w ujęciu regionalnym znajdował się w regionach centralnym i południowo-zachodnim, a najmniejszy w regionie północno-zachodnim.

W powiatach o lepszej sytuacji w zakresie rozwoju gospodarczego nieznacznie więcej w strukturze badanej populacji było pracowników na etacie. Odsetek bezrobotnych niezarejestrowanych przewyższał natomiast odsetek bezrobotnych zarejestrowanych, podczas gdy w powiatach „słabszych” miała miejsce odwrotna sytuacja.

Porównując strukturę statusów mieszkańców wsi na rynku pracy pod względem zamieszkiwania w gospodarstwie domowym z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego, jednym z najważniejszych wniosków może być konkluzja o znacznej skali dwuzawodowości ludności rolniczej, gdyż aż 33,1% ankietowanych z gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego zadeklarowało pracę zawodową poza własnym gospodarstwem rolnym, a 3,4% z tej grupy określiło się jako przedsiębiorcy. Podobne wyniki uzyskano również w trakcie badania przeprowadzonego przez Pentor. Co prawda zastosowano tam trochę inną metodologię, przyjmując za rolników wyłącznie osoby profesjonalnie związane z produkcją rolną, podejmujące decyzje produkcyjne w swych gospodarstwach, a nie tak jak w przypadku badań własnych, gdzie rozróżniano raczej zamieszkiwanie w gospodarstwie domowym z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego, jednakże uzyskane proporcje pracy etatowej oraz prowadzenia własnej firmy były bardzo zbliżone. Zgodnie z wynikami uzyskanymi przez Pentor, co trzeci rolnik oprócz prowadzenia gospodarstwa podejmuje dodatkową pracę, a 4% rolników prowadzi własną działalność gospodarczą.

Duże znaczenie dwuzawodowości na obszarach wiejskich wynika również z analizy zaangażowania w pracę w gospodarstwie rolnym według deklarowanego statusu badanych w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego (rys. 1). Wynika z niego, że wśród pracowników etatowych z gospodarstw rolnych 12% zadeklarowało również pracę w pełnym wymiarze czasu oraz niezbędność tej pracy w gospodarstwie rolnym, a aż 36% uznało, że co prawda zajmuje się pracami rolniczymi w niepełnym wymiarze czasu, ale są niezbędni w gospodarstwie rolnym. Przedmiotem głębszej analizy mogłyby być dokładny czas poświęcany pracom gospodarskim oraz wielkość posiadanego gospodarstwa i prowadzonej w niej produkcji. Jednak już na podstawie takiego zestawienia można stwierdzić, że w przypadku większych gospodarstw łączenie pełnoetatowej pracy z prowadzeniem gospodarstwa rolnego nie jest to korzystne dla obu tych zajęć i może wpływać na osłabienie potencjału rozwojowego. Z drugiej strony, zjawisko to może być postrzegane jako zapewnienie sobie „koła ratunkowego” w przypadku utraty pracy poza gospodarstwem rolnym, które w takiej sytuacji odgrywa bardzo duże znaczenie socjalne.

Rysunek 1 potwierdza również fakt, że przejście na rentę lub emeryturę członków gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego nie łączy się jednoznacznie z zaprzestaniem pracy w rolnictwie. Bardzo duży odsetek rencistów zadeklarował swoją niezbędność i pracę w pełnym wymiarze czasu w gospodarstwie rolnym. W czasie badania nie ustalono przyczyn pobierania świadczenia rentowego, ale jeżeli nie we wszystkich, to w niektórych przypadkach z pewnością były to przyczyny zdrowotne.

Rys. 1. Zaangażowanie w pracę w gospodarstwie rolnym według deklarowanego statusu badanych w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 1. Involvement in agricultural works according to the status of interviewers in households with a farmer

Source: Own elaboration.

Fakt zaangażowania w prace rolnicze w pełnym wymiarze czasu nasuwałby natomiast wątpliwości co do celowości przyznania świadczenia. W przypadku emerytów w tej grupie gospodarstw domowych potwierdza się natomiast fakt, że przejście na emeryturę nie oznacza końca ich aktywności, jak to na ogół bywa w przypadku członków wiejskich bezrolnych gospodarstw domowych czy mieszkańców miast. W badaniach Pentoru reprezentacja emerytów i rencistów, zarówno w grupie rolników, jak i pozostałych mieszkańców wsi, stanowiła większy odsetek niż w badaniu własnym. W zależności od statusu rolnika czy pozostałego mieszkańca wsi rozpiętości sięgały od 4 do 8 punktów procentowych.

Wśród badanych osób pochodzących z bezrolnych gospodarstw domowych większy był natomiast odsetek bezrobotnych zarówno zarejestrowanych, jak i niezarejestrowanych (tab. 1). Potwierdza to znaną już ogólnie prawidłowość, że wśród bezrolnych mieszkańców wsi (bez względu na płeć) większy jest odsetek osób bezrobotnych niż w rodzinach z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego. Spowodowane jest to faktem, że członkowie rodzin rolniczych mogą deklarować się jako rolnicy, chociaż nie pracują w gospodarstwie rolnym bądź są w nim zaangażowane w niewielkim wymiarze czasu.

Analiza danych dotyczących wykształcenia mieszkańców wsi objętych badaniem potwierdza również znaną już prawidłowość, że niski, a nawet bardzo niski poziom wykształcenia charakteryzuje starszych mieszkańców obszarów wiejskich (tab. 1). Blisko 97% badanych emerytów deklarowało wykształcenie, a właściwie jego brak, na nieukończonym poziomie podstawowym. Najwyższym poziomem wykształcenia odznaczają się

natomiast badani pracownicy na etacie, którzy bardzo wyraźnie dominują w grupie osób z wykształceniem wyższym oraz stanowią prawie 44% osób z wykształceniem średnim. Rolnicy dominują natomiast w grupie osób z wykształceniem zawodowym i stanowią nawet stosunkowo znaczny odsetek osób z wykształceniem podstawowym. Nie jest to również oznaką dobrych perspektyw dla rozwoju polskiego rolnictwa. Wielu rolników nie posiada umiejętności koniecznych do korzystania z nowych możliwości, świadczenia usług środowiskowych, dywersyfikacji i rozwoju lokalnych usług oraz produkcji bioenergii [Zatrudnienie na obszarach wiejskich 2006]. Jednakże szansą może być niwelowanie tych różnic poprzez kształcenie ustawiczne rolników, która to idea w postaci tzw. *longlife learning* jest propagowana na całym obszarze Unii Europejskiej w odniesieniu nie tylko do rolników, ale wszystkich jej obywateli.

PODSUMOWANIE

Analiza struktury statusu reprezentowanego przez badanych mieszkańców według regionów wykazała pewne zróżnicowania w tym zakresie. Największe różnice dotyczyły statusu rolnika (rolniczki) i osoby pracującej na etacie. Chociaż w żadnym z regionów odsetek osób deklarujących pracę w rolnictwie jako swoje główne zajęcie nie przekroczył odsetka osób pracujących na etacie poza gospodarstwem rolnym, to jednak w regionach południowym, północnym i wschodnim był on bardzo zbliżony. Porównanie natomiast według sytuacji w powiatach pod względem stopy bezrobocia i PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca nie wykazało znaczących różnic.

Chociaż badanie własne nie było przeprowadzone na reprezentatywnej próbie mieszkańców wsi, to jednak jego wyniki są w pewnym stopniu możliwe do porównania z diagnozą społeczeństwa wiejskiego otrzymaną na podstawie reprezentatywnej próby badanej przez Pentor. Zestawienie takie wskazuje na bardzo zbliżone proporcje osób zajmujących się rolnictwem oraz jednocześnie albo własną pozarolniczą działalnością gospodarczą, albo pracą etatową. Różnice wystąpiły natomiast w oszacowaniu odsetka grup utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych.

Wyniki badania wskazują jednocześnie na niższy poziom wykształcenia ludności wiejskiej zajmującej się pracą w rolnictwie w porównaniu z osobami zaangażowanymi w inne rodzaje działalności. Jest to stosunkowo niekorzystny objaw, wskazujący na negatywną selekcję do wykonywania tego zawodu. Uwzględniając bowiem ten fakt, należy przewidywać słabszy potencjał rozwojowy tego sektora. Pomocą w przełamaniu tej bariery może jednak być kształcenie ustawiczne lub nieformalne, realizowane samodzielnie przez rolników pogłębianie wiedzy związanej z prowadzeniem gospodarstwa.

PIŚMIENNICTWO

- Pojęcia stosowane w statystyce publicznej. 1995–2007: Główny Urząd Statystyczny w Warszawie, [<http://www.stat.gov.pl/definicje/>].
Polska wieś i rolnictwo 2007. Raport z badań. Pentor, Warszawa, październik 2007.

Rural Development in the European Union – Statistical and Economic Information – Report 2006, European Commission Directorate-General for Agriculture and Rural Development [http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/rurdev2006/RD_Report_2006.pdf].

Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dziennik Ustaw 2004 Nr 99, poz. 1001.

Zatrudnienie na obszarach wiejskich: wypełnianie luki w zatrudnieniu. 2006: Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego, Bruksela, dnia 21.12.2006.

RURAL INHABITANTS' STATUS ON LABOUR MARKET

Abstract. The aim of the paper is to present part of results of researches gained within the research project entitled “Analysis and assessment of rural women situation on labour market” co-financed by the European Social Fund concerning issues connected with rural inhabitants' status on labour market, their education level as well as involvement in agricultural works. The part time farming (joining work on farms with non-agricultural activities) plays an important role in this subject. Structure of rural inhabitants' status according to regional and type's of poviats (from the perspective of unemployment rate and GDP per capita) was also presented.

Key words: labour market, rural inhabitants, part time farming

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 15.05.2008